

Elizabeth Wright
PSYCHOANALYTIC
CRITICISM:
THEORY IN PRACTISE

Ur. Terence Hawkes

Methuen, London – New York,
1984 (New Accent)

Če bi vzela knjigo Elisabeth Wright *Psychoanalytic Criticism*, prvič izdano leta 1984, zgolj propovednično, kot pregled psihoanalitične kritike od Freuda do antipsihiatrije (F. Guattari in G. Deleuze oz. S. Lotringer), potem bi lahko rekla, da služi svojemu namenu. Vendar zastavi Wrightova svoj koncept bolj ambiciozno in tu se stvari zataknejo. Njen cilj je (objektivno) kritičen pregled zelo širokega polja odnosov med psihoanalitično teorijo in literarno teorijo oz. teorijo umetnosti nasploh in sprememb v kritični praksi, ki jih je povzročil razvoj obeh področij. Ali bolje: kako sta psihoanalitična teorija in praksa, ki ne delujeta vedno v skladu druga z drugo, prispevali k praksi in teoriji kritike.

Delo je sistematično razdeljeno in zaokroženo: po predgovoru založnika in avtoričini zahvali za pomoč in nasvete se knjiga zares začne s posrečenim epitafom Daniila Harmsa in z uvodom, v katerem avtorica na kratko spregovori o svojem predmetu. Z zaključkom na koncu knjige se nekako podvoji uvod in sicer z namenom, da bi se refleksijsko nadgradil, kar naj bi bila logična posledica vmes obdelanega znanja.

Na koncu pride Wrightova do spoznanja o kontroverznosti psihoanalize. Vzrok zanjo išče v lokaciji področja: psihoanaliza je vmesni prostor med subjektom in družbo, kar hkrati pomeni stikanje zavestnega in nezavednega. Zakoličiti psihoanalitično kritiko pomeni odkriti, na kakšen način vstopajo pisatelj, bralec in kritik oziroma analitik, analizand in

družba v mrežo spreminjajočih se odnosov, ki so integrirani v strukturi želje in odvisni od treh konstituant: od mehanizma jezika, od prekrivanja psihoanalize in literature ter od sile zgodovine, ki so oblikuje udeležence tako v literarni kot v psihoanalitični situaciji.

Gradivo med uvodom in zaključkom je avtorica razdelila na štiri dele. Začenja s klasično psihoanalizo oziroma s Freudom in s prvimi revizionizmi: id-psihologijo, ego-psihologijo in jungovsko arhetipsko kritiko; drugi del obravnava teorijo objektnih odnosov, tretji strukturalizem in poststrukturalizem, zadnji pa področje, ki se ukvarja z relacijami psihoanaliza-ideologija (Foucault, Deleuze in Guattari).

Wrightova izhaja iz Freuda; v prvem poglavju razloži njegov koncept in osnovne termine, interpretacije in poglede na umetnost. Reakcija na Freudovo psihoanalizo se začne s klasično freudovsko kritiko, ki spada v domeno id-psihologije. Estetika id-psihologije ima delo za utelešenje avtorjevih nezavednih želja. Pozornost se usmeri k odkrivanju latentnega in resničnega pomena v tekstu. Medtem ko je M. Bonaparte z esejem o A. E. Poeju uveljavila psihobiografijo, znano tudi kot vulgarni freudizem, in pri svoji metodi ni upoštevala govorice kot tiste, ki v resnici skriva mehanizem nezavednega, je poskušal F. Crew narediti totalno interpretacijo Hawthornovega opusa, vendar je karakterje izvil iz fikcionalnih okvirov. D. H. Lawrence, ki bi ga lahko pogojno uvrstili v id-psihologijo, se je ukvarjal s psihoanalizo kulture. S pomočjo svoje redukcijske formule je bil sposoben pokazati, kako se občutki krivde v določenem zgodovinskem trenutku oblikujejo skozi množico del.

S pofreudovsko kritiko in ego-psihologijo (E. Kris, Lesser, Nor-

KRITIKA

man N. Holland) se raziskovanje skoncentrira na vprašanja Jaza kot konstruktivnega in konstitutivnega v freudovski triadi. Goni lo umetnosti ni nevrotična infantilna želja, ampak kontrolirana igra z infantilnim materialom, ki se transformira v nekaj, kar je javno razpoložljivo.

Tam, kjer se ego-psihologija ukvarja s psihičnimi mehanizmi odnosov med Jazom in Onim in s posledicami teh odnosov za posamezno delo in bralca, odkriva estetika objektnih odnosov psihične procese med Jazom in zunanjim svetom in aplikacije le-teh na formalne aspekte umetnosti. Sorazmerno radikalna poanta Melanie Klein, glavne predstavnice teorije objektnih odnosov (object-relations theory), bi lahko usmerila raziskovanje v boljše razumevanje dvoumne percepcije objekta (implicitiranega že v Freudovem spisu *Das Unheimliche*, 1919), vendar se je razvijalo v smeri estetskih aplikacij njene teorije, v glavnem v smislu ego-psihologije (A. Ehrenzweig, A. Stokes).

Strukturalistična psihoanaliza proučuje, kako se bralec vključuje v tekst. Tako govorica kot literarni tekst sta determinirana z zgodovino in zato eksistirata, preden se pojavi subjekt. V primeru poststrukturalizma lahko bralec dialektično preinterpretira tekst in ga vzpostavi kot kontradiktornega samega v sebi. Distinkcija med bralecem in pisateljem ni več relevantna, saj je ustvarjanje smisla povezano z označevalnim sistemom. Wrightova ima Lacanov seminar o Poejevem *Ukradenem pisnu* za izhodišče strukturalistične kritike nasploh. Poejeva zgodba je simbolno ponavljanje strukturirajoče fantazme; je alegorija označevalčevega obvladovanja subjekta. Lacanovo teorijo so največ uporabljali v filmu (C. Metz). J. Derrida se ukvarja s tekstom, zato da bi

razkrinkal njegovo moč nad subjektom in pokazal, zakaj vsak tekst izpodbija samega sebe; to ilustrira s Kafkovo parabolo *Pred vrati postave*.

Kafko sta detajlno analizirala G. Deleuze in F. Guattari v delu *Kafka: Pour une littérature mineure* (1975). S »shizoanalizo«, to je z načinom analize, ki zavrača koncept »ojdipovskega« nezavednega, proizvedeta metodo tekstualne kritike, ki nasprotuje ortodoksni psihiatriji. E. Wright pravi, da je shizoanalitična kritika radikalnejša od Lacanove teorije in od dekonstrukcionizma (S. Weber, H. Bloom, J. Culler), ki obudi napetost nasprotij znotraj Freudovih tekstov in se osredotoči predvsem na njegovo teorijo šale in grozljivega. Vendar je ironija ravno v tem, da je Deleuzova in Guattarijeva teorija postala nova oblika tradicionalne literarne kritike.

V vsej knjigi je očitno, da si Wrightova prizadeva za objektivnost. Ravno to je tisto, o čemer bi na koncu rada spregovorila (ne o poenostavljanju, redukciji, itd., kar se največkrat očita takšnim pregledom). Toda kaj pomeni v tem primeru objektivnost?

Najprej to, da se avtorica nikamor ne postavi, ne zavzame lastne pozicije, ne tematizira točke, od koder govori. Tu bi bil možen ugovor, saj v predgovoru z nekaj stavki vendarle določi svoje izhodišče: skupno točko preverjanja posameznih teorij (id-psihologije, ego-psihologije in njene stranske veje, teorije objektnih odnosov, strukturalistične in poststrukturalistične psihoanalize, antipsihiatrije) ji pomeni vprašanje o vlogi seksualnosti v konstituiranju subjekta in definicija te seksualnosti. Kriteriji, ki jih za svojo obravnavo postavi, so lakonično strnjeni v tri točke: 1. psihoanalitična kritika je raziskovanje teksta

(s pomočjo retorike), ki je analogen psihičnim mehanizmom; 2. vsaka psihoanalitična kritika mora temeljiti na teoriji, ki določa odnos med avtorjem in tekstom; oziroma med bralcem in tekstom; 3. ta relacija mora biti del splošnejšega problema, ki določa subjekt v družbenem sistemu v nekem zgodovinskem trenutku.

Problematičnost njene metode je v tem, da je preveč abstraktna, da ni nikamor »pripeta«. ¹

V tej pripombi lahko vidim analogijo z najpogostejšo kritiko hermenevtike: da ne more tematizirati lastnega horizonta, da »si ne more stopiti za hrbet«, oziroma da lahko določi vsakršno drugo ideološko posredovanost razumevanja razen svoje lastne. Vendar če bi nadaljevala v tej smeri, bi zgrešila ravno poanto: namreč da je v tekstu mesto, v katerem se avtorica »izda«, polje, ki določa posredovanost objektivnosti, nevtralnosti, zgolj zunanjega odnosa do svojega predmeta. Lahko bi ga imenovali prav »točka prešitja«, kjer se paradoksalno srečata notranje in zunanje, kjer je »sam subjekt tisti, ki je zainteresiran, pripet, ujet, zajet v prešitje: šele prek točke prešitja« zadobi subjekt do govoriče razmerje, notranjosti, je, v' govorici, je vpet vanjo, se ne more postaviti do nje v razmerje zunanje distance, nima do nje zgolj zunanje-instrumentalnega odnosa, marveč je že sama govorica tista, ki ga naredi za 'svoj' subjekt.« ² Poskušala bom pokazati to specifično mesto, ki »prešije« in (ideološko) determinira celotno polje.

Poleg zaključka kot »refleksijske« podvojitve uvoda naletimo v knjigi še enkrat na takšen moment. Prva in zadnja interpretacija se nanašata na isto delo: na Jensenovo novelo *Gradiva*. ³ Wrightova zaključi svoj pregled z Lotringerjem, ki »korak za korakom ovrže Freudovo tekstualno

analizo«. Njegova glavna teza je, da fascinacija glavnega junaka ob Gradivini drži ni fetišistična fikcija na žensko stopalo, kot trdi Freud. Kar ga prevzame, je podoba svobode hoje, gibanja telesa, »stopanje naprej«. Poudarek ni na *ženski*, ki hodi, ampak na *ženski, ki hodi*. Depersonalizacija se jemlje kot osvobajajoči proces, ker odreši moškega/žensko civilizacijske represije. Wrightova meni, da je Lotringerjev poskus v primerjavi s Freudovim bolj revolucionaren: medtem ko Freud evocira potlačeno zato, da ga pomiri in »vrne tja, od koder je prišlo«, pa se Lotringerjevo branje osredotoči na radikalne implikacije dvoumne reprezentacije in pokaže na možnost izhoda iz teksta – to ne pomeni le iz zgodbe, ampak tudi iz sistema.

Ne bom ugotavljala, koliko so takšne izjave pravilne ali nepravilne; lahko bi jih, glede na posebno mesto, ki ga analizi zavzemata v knjigi, razlagala enostavno kot ilustracijo avtoričine ugotovitve o nujnosti kontroverznosti psihoanalize. Vendar obstaja še neka možnost: če je zaključek kot podvojitve uvoda tisti, ki pove zadnjo resnico, potem je tudi zadnja interpretacija kot podvojitve prve tista, ki je pravilna. Njena gesta je v tem primeru feministično obarvana. Banalno rečeno: gre za premik od ženske kot (seksualnega) objekta k ženski kot metafori svobode, deseksualizirani ženski. Feminizem je torej tisti izrinjeni, podtalni pogoj knjige *Psychoanalytic Criticism*. Legitimacijo za takšno trditev bi lahko našla na čisto formalni ravni: splošni subjekt (avtor, bralec, pacient), ki se ne veže na partikularno osebo, Wrightova večkrat opredeli kot ženski spol, ker namesto običajnega zaimka on (he) rabi ona (she). ⁴

V knjigi torej nekaj manjka: feministična kritika. Zanimivo je,

da je »manjkajoče poglavje« do-
dano v drugi, dopolnjeni izdaji.

OPOMBE

1 V podobnem pregledu, npr. pri Jacobyju ali Catherine B.-Clément, že sam naslov »totalizira« tekst. V *Družbeni amneziji* (1975) Jacoby skozi razvoj psihoanalitičnih teorij ugotavlja momente pozabljanja in vzroke zanje: »družbena amnezija je zator spomina po družbi – potlačitev njene lastne preteklosti«. Krajši prispevek C. B.-Clément *Freudovo področje in spreminjanja psihoanalize* je bil objavljen v zborniku *Za marksistično kritiko psihoanalize* (1975).

2 *Problemi teorije fetišizma* (1985), str. 87.

3 S. Freud: *Der Wahn und die Träume in W. Jensens*, 'Gradiva' (1907). V tej študiji Freud le mimogrede spregovori o Zoejinem stopalu kot fetišu. Vprašanje fetišizma stopala natančneje obdela v predavanju z naslovom *Primer fetišizma stopala* (1914), ki je ostalo ohranjeno le v povzetku Ernesta Jonesa; sicer ima teorija fetišizma dosti važno vlogo v njegovih *Metapsiholoških spisih*. Prim. Sylvere Lotringer: *The fiction of analysis* (1977). Lotringer se navezuje na psihoanalizo Deleuza in Guattarija.

4 Npr.: »The reader-cum-critic's position is then vastly complicated, for she is subject to the effects the work produces in her as reader and at the same time committed to the analysis of these effects as critic.« (E. Wright: *Psychoanalytic Criticism*, str. 177).

Julija Uršič

Robert Con Davis (ur.)
LACAN AND NARRATION
The Psychoanalytic Difference
in Narrative Theory
John Hopkins University Press
Baltimore – London, 1984

Leta 1966 je bil v Baltimoru kongres, kjer je z referati nastopila vrsta pomembnih francoskih teoretikov. To je bilo tudi prvo srečanje ZDA z Lacanovo psihoanalizo (mimogrede: Lacanov na-

stop je bil polom, pač pa se je takrat proslavil Jacques Derrida). Članki, zbrani v pričujočem zborniku, so bili že objavljeni decembra 1983 v reviji *MLN: Comparative Literature* in naj bi imeli podobno pionirsko nalogo: predstaviti Lacanovo teorijo v drugi »deželi«, v narativni teoriji. Vsebinsko so zelo različni. Povezuje jih osnovna zastavitev problema: tudi psihoanaliza pripoveduje zgodbe, zato mora uporabiti neki narativen postopek, ki je v skladu s psihoanalitično postavko. Predpostaviti mora nezavedno, ki je za Lacana strukturirano kot govorica. Pri tem se odpira kup načelnih vprašanj, predvsem postane problematično mesto, od koder nekdo govori o svojem predmetu na tak način.

Ali potem sploh obstaja psihoanalitična teorija naracije, ki je uporabna za literarno vedo? V čem je psihoanalitična metoda drugačna od drugih priljubljenih (strukturalističnih) postopkov: lingvistike, semiotike, dekonstrukcije itd.? Zakaj in kakšna je pri tem vloga Lacana? To so vprašanja, katerih skupni imenovalec, zajet v naslovu knjige, poskuša izluščiti Robert Con Davis v uvodnem članku.

Davis najprej opisuje koncept naracije pri Lacanu, nato pa težave pri dedukciji teorije, težavnost lacanovske naracije (tako tekstov kot predavanj). Pri Lacanu naj bi bila naracija »delo označevalca, kot je to lahko prepoznano v njegovih metaforičnih in metonimičnih operacijah [...] v odnosu do samih njegovih potisnjenih izvorov in nezavednega diskurza«. Za lacanovski koncept naracije je značilno predvsem to:

(1) naracija je strukturirana kot govorica;

(2) proces naracije je produkt nezavednega diskurza, zato je su-